

Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor?

Mehmet Yaşar KANDEMİR,

İstanbul: Tahlil Yayınları, 2018, 480 sayfa.

Çalışmaları daha çok hadis tarihi ve usulü üzerinde olan Yaşar Kandemir, akademik dünyaya olduğu kadar halka hitap eden eserler de vermekte olan bir ilim adamı ve İslâm âlimidir.¹ Makalemizde tanıtımını yapacağımız kitabını ise; hadis karşıtlarının iddialarıyla zihinleri karışabilecek ümmete, bu iddiaların dayanağı olan mevzuları açıklamayı amaçlayarak ele almıştır.² Bu sebeple, hadis karşıtlarını muhatap alarak akademik bir üslubu değil, onların iddialarına karşı toplumu bilgilendirecek bir üslubu tercih etmiştir.

Eser; Önsöz, “Hadisler ve Hadis Karşıtları” adıyla giriş mahiyetinde bir başlık, on altı tane bahis ve bir ek bölümden oluşmaktadır. Hadis karşıtlarının sorun olarak gösterdiği mevzular belirli başlıklar ile bu on altı bahiste işlenmektedir. Amacı doğrultusunda kitapta, iki yer³ hariç hadis karşıtlarının adlarına açıkça yer verilmemektedir. Bahislerde; onların fikriyatını kısaca verme, daha sonra -mevzunun aslını ortaya koymak üzere- ayet ve hadislerle mevzuu açıklama şeklinde bir yol izlenmektedir. Gerekli görüldükçe de alt başlıklar ile konu detaylandırılmıştır. Ayrıca her mevzunun sonunda “Bu Bahisten Şunları Öğrendik” başlığıyla kısa çıkarımlar verilerek zihinlerde kalıcı notlar bırakılmaya çalışılmıştır.

Giriş mahiyetindeki ilk başlıkta hadislerin öneminden ve hadis karşıtlarından genel olarak bahsedilmektedir. Öncelikle, ilâhî lütfuyla, Allah’ın (c.c.) her devirde insanları Kendisine inanmaya çağırarak ve onların doğru yolu bulmalarını sağlamak üzere elçiler gönderdiği, son olarak Hz. Muhammed’in de tüm

¹ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; [<https://İslamansiklopedisi.org.tr/muellif/m-yasar-kandemir>]; [<http://www.yasarkandemir.com/>]; [<http://www.yasarkandemir.com/eserleri/>]; [<http://www.yasarkandemir.com/makaleler/>] (Aralık 2018).

² Yazar, bu amacını kitabın başlangıcında bizzat belirtmektedir, M. Yaşar Kandemir, *Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor?*, Tahlil Yayınları, İstanbul, 2018, s. 14.

³ Biri; Ebû Reyre’nin *Şeyhu’l-madîre Ebû Hüreyre* adlı kitabında anlattığı olayın gerçek dışı olduğunu izah etmek üzere isminin zaruraten verildiği “Ebû Hüreyre’ye Atılan İftiralar” bahsidir. Diğeri; kitabın sonuna içeriğe uygun olması dolayısıyla konulan “*Sahihayn’e Yöneltilen Tenkidlerin Değeri*” başlıklı ek bölümdür.

insanlığın elçisi olarak gönderildiği gerçeği vurgulanmaktadır. Hz. Muhammed'e son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim'i tebliğ görevi verildiği gibi onu beyan yetkisinin de verildiği⁴ ve bu yetki dolayısıyla O'nun (s. a.v.) Kur'an'a aykırı konuşamayacağı⁵ üzerinde durulmaktadır. Sünnet/hadislerin, Kur'an ile bir bütünlük arz ettiği ve dini anlamada Kur'an'dan ayrılamaz bir kaynak olduğu belirtilerek Resûlullah'ın (s. a.v.) konumu bizzat Kur'an'da belirtildiği gibi⁶ korunmaktadır. Ayrıca sünnet inkârcılarının ortaya çıkacağına dair Hz. Peygamber'in (s. a.v.) hadislerine de yer verilerek sünneti reddedip Kur'an'ı yalnız bırakma tehlikesinden daha o vakitlerde haberdar edildiğimiz gösterilmektedir. Böylece İslâm karşıtlarının asıl amacının Kur'an olduğu ancak; mütevâtir olarak gelen ve korunan Kur'an'a doğrudan saldıramayacakları için sünnete olan güveni sarısmaya, adım adım ilerleyerek daha çok taraftar toplamaya, güçlenmeye çalıştıkları açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra hadis düşmanları olarak onların bu amaçları kolayca anlaşılabilirdiği halde, onların fikirlerini ve yöntemlerini benimseyen İslâm dünyasındaki hadis karşıtlarının amacını kestirmenin ise zor olduğundan yakınılmaktadır (s. 17-23).

Bahislerin sıralamasına bakıldığında genelden özele bir seyir olduğu göze çarpmaktadır. İlk başlıklarda ele alınan mevzular; *hadis karşıtlarının fikirlerinin temelini oluşturan iddialar ve bu iddialar doğrultusunda oluşan tartışmalardan* meydana gelirken daha sonraki başlıklarda; *hadis karşıtlarının, iddialarını desteklemek için ortaya attıkları yalanlama, tenkid ve iftiralara yer* verilmektedir. Bu kesimin en temel görüşü, "Kur'an bize yeter" iddiasıdır. Nitekim yazar, bu mevzuyu "Kur'an Bize Yeter' İddiası Tutarsızdır" başlığıyla ilk bahiste ele almaktadır. Hadis karşıtları, "Bugün dininizi kemâle erdirdim,"⁷ "Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık,"⁸ gibi âyetlerle Kur'an'ın yeterli olduğu, onda hiçbir şeyin eksik bırakılmadığı iddialarını delillendiriyorlar. Bu iddialara karşılık ise kitapta; temel kaynak olan Kur'an'dan insanlığı Hz. Peygamber'e tâbi olmaya, itaat etmeye, emirlerine karşı gelmemeye ve O'nun (s. a.v.) değerine dair deliller verilip sünnet/hadis reddedilemez, terk edilemez bir kaynak olduğu açıklanmaktadır. Daha sonra sünnete tâbi olmanın, heva ve hevesine göre konuşmayan Allah Rasûlü tarafından da bizzat emredildiğini gösteren hadislerle de yer verilmiştir. Böylece sünnetin, dinin ikinci kaynağı olduğu vurgusu sağlanmıştır. Ayrıca bu bahiste, hadislere güvenilemeyeceğine dair diğer bir temel iddiaları da ele alınmaktadır. Bu iddialarını hadislerin sonradan ortaya çıktığı, uydurulduğu, hadisleri kabul etmekle Hz. Peygamber'in ilahlaştırıldığı tartışmalarıyla dile getirdikleri belirtilmektedir. Bu tartışmalara karşı-

⁴ en-Nahl 16/44.

⁵ en-Necm 53/3-4.

⁶ en-Nisâ 4/80; Âl-i İmrân 3/31; Haşr 59/7; Ahzâb 33/36

⁷ el-Mâide 5/3.

⁸ el-En'âm 6/38.

lık kitapta, sünnet/hadisleri öğrenip korumak üzere Allah Resûlü (s. a.v.) hayatta iken takip edilip her konuda O'na (s. a.v.) danışılmaya gayret edildiğinden, sahabenin hadisleri öğrenme ve öğretmedeki gayretlerinden bahsedilmektedir. Aslında sahabenin ilme olan bu gayreti de yine Kur'an'da belirtilen emir doğrultusundadır.⁹ Bu bilgi ve gayretlerini sonraki nesillere de aktarmaya çalışarak sünnet/hadisleri bizzat koruyan sahabe olduğuna göre hadislerin sonradan uydurulduğu iddiası geçersiz olacaktır. Diğer yandan onların bu gayretleri, sünneti uygulayarak ya da bildirerek hatta müzakere ederek canlı tuttuğu için sıhhati hakkındaki tereddütler de ortadan kalkmaktadır. "Allah Hadisleri Korumuştur" başlıklı ikinci bahiste, Kur'an'ın korunduğu gibi hadislerin de korunduğu savunularak bu duruma, "Sonra onu açıklamak da Bize aittir,"¹⁰ ayeti delil gösterilmektedir. Eğer Kur'an'ın açıklayıcısı olan hadisler korunmamış olsaydı sahabe neslinden sonra Kur'an'ın tam olarak anlaşılamayacağı belirtilmektedir (s. 55-67).

Hz. Peygamber'e itaat etme emrini tebliğ ettiği Kur'an'a hasrederek hadislere tâbi olmanın O'nu (s. a.v.) ilahlaştırmak olduğu iddialarına gelince; yazar, bu iddialara "Peygamber Postacı Değildir" ifadesiyle karşılık vermektedir. Allah'ın (c.c.), Rasûlü'n (s. a.v.) kitabın yanı sıra hikmeti¹¹ de verdiğiinden, bu hikmetin hadis/sünnet olduğundan bahsederek sünnet/hadislerin, 'vahy-i ğayr-i metlûv' olduğuna işaret etmektedir (s. 73-76). Bu durumda Hz. Peygamber'e vahyedilen sadece Kur'an-ı Kerim olmadığından, O'na (s. a.v.) itaat emrini Kur'an'a hasretmek de doğru olmayacaktır. Resûlüllâh'a (s. a.v.) tebliğ dışında verilen görevler dolayısıyla sünnetinin başlıca üç yetkisi vardır; Kur'an'ın hükümlerini desteklemek, âyetleri tefsir etmek, Kur'an'da belirtilmeyen bir şeyi emretmek veya yasaklamak. Bu yetkiler doğrultusunda sünnetine bağlanmak, itaat etmek O'nu (s. a.v.) ilahlaştırmak değil; sıradan bir insan olmadığını ifade etmek anlamına gelir. Bu mevzu ise bir sonraki bahiste "Kimse Sünneti Kur'an'a Denk Tutmaz" başlığıyla ele alınmıştır (s. 83-90).

Sünnet, Kur'an ile çelişmez, çelişseydi daha ilk anda Allah (c.c.) tarafından tashih edilirdi ya da "Peygamber size ne veriyse alın, neyi yasakladıysa ondan sakının,"¹² emri verilmezdi. "Sünnet Tek Başına Hüküm Koyar" başlıklı bahiste sünnetin bu önemli konumu Kur'an dışında da hükümler getirdiği bazı örneklerle açıklanmaktadır. Kur'an da sünnet de aynı kaynaktan beslendiği için sünnetin koyduğu hükümlerin Allah'ın iradesine ters düşmeyeceği ve Kur'an'da olmayan bir hükmü getirmenin "Hükmü ancak Allah verir"¹³ ayeti ile de çelişmeyeceği vurgulanmaktadır. Sünnetin bu konumuna rağmen hadis karşıtları,

⁹ el-Enfâl 8/122.

¹⁰ el-Kiyâmet 75/19.

¹¹ en-Nisâ 4/113.

¹² el-Haşr 59/7.

¹³ el-En'âm 6/57.

sünnetin delil olmadığı tartışmalarını kuvvetlendirebilmek adına kendi yöntemlerinin dışına çıkmayı bile göze alarak hadislerden de deliller getirmişlerdir. Resûlüllâh'ın (s. a.v.), Kur'an'a uygun olmayan sözünün reddedilmesini emrettiğine dair rivayetleri delil olarak sunmuşlardır. Ancak; bu uğraşlarının kendileriyle çelişmekten, zayıf ya da asılsız haberle savundukları iddialarını asılsızlaştırmaktan öteye geçemediği açıklanmaktadır (s. 100-105). Tüm bu çabalarının altında yatan sebep; Kur'an'ın tek başına yeterli olduğu iddialarının yanı sıra aklın her şeyi anlayabileceği iddialarını desteklemek içindir.

Hadis karşıtları, hadisleri tarihsel bilgiler olarak görüp değersizleştirmekte ve sünnetin de bir akıl ürünü olduğunu savunarak akli öncelemeye çalışmaktadırlar. Hadislerin bir son kullanma tarihi olmadığı "Hadisler Devre Dışı Bırakılamaz" bahsinde açıklanmıştır. Bunun en güzel örneği; umretül-kazâda Kabe'yi tavaf ederken Hz. Peygamber'in Müslümanların müşriklere güç gösterisi için emrettiği remelin daha sonra da uygulanmaya devam etmesidir. Fethedildikten sonra Mekke artık bir İslâm yurdu olmasına rağmen veda haccında da remel yapılmış, böylece haccın esaslarından biri haline gelmiştir. Bu konuda Hz. Ömer'in (v. 23/644) "Biz şimdi neden remel yapmaya devam ediyoruz? Bir zamanlar remel yaparak müşriklere güçlü kuvvetli olduğumuzu göstermek isterdik. Şimdi ise Allah Teâlâ o müşrikleri yok etmiş ve remele ihtiyaç kalmamış gibidir." sözünden faydalanmaya çalışsalar da sözün devamının "Fakat remel öyle bir şeydir ki, onu Nebî sallallahu aleyhi ve selem yapmıştır. Biz Peygamber aleyhisselâmın bu sünnetini terk etmeyi istemeyiz," şeklinde olduğu belirtilerek¹⁴ iddialarının aksine bu söz ile sünnete bağlılığın anlaşılacağı ve çabalarının beyhüde olduğu ortaya koyulmaktadır (s. 114-116). Bir sonraki "Akıl, Sünnetin Önünde Değildir" başlıklı bahiste de, sünnetin bir tek miladî VI.-VII. yüzyıllara dair değil, asırlar öncesi ve sonrasına dair de gerçeklikler barındırdığı bu sebeple akıl değil vahiy ürünü olduğu açıklanmaktadır. Hz. Ali'nin eğer akılla karar verilseydi mesti ayağın altına yapmanın daha uygun olacağı ancak sünnet ile mestin ayağın üstüne yapıldığı sözü gibi bu konuya dair sahabe ve tabiînden birçok örnek de zikredilmiştir (s. 131-134).

Bahislerin ilerleyen kısımlarında hadis karşıtlarının, iddialarını desteklemek üzere hadisleri reddeden, yalanlayan hatta hadislere duyulan güveni sarsmak için iftira atmaya kadar varan tavırlarını daha açık bir şekilde görmekteyiz. "Muhaddisler Halîfeler İçin Hadis Uydurmadı" bahsinde onların, halifeyle yakın olmanın bir tenkid sebebi kabul edildiğini göz ardı ederek hatta bu konuda en hassas olan grubu işaret etmeyi de göze alarak 'Medineli âlimleri' Emevî aleyhinde hadis uydurmakla suçladıkları bildirilmektedir. Ehl-i beyti yücelten bu uydurmaları onlara yüklemek mantıksız olduğu aşikârdır. Bu uydurmaları ilk yapan grubun Şia olduğu bilinen bir gerçek iken halifelerin hür-

¹⁴ Buhârî, "Hac" 57, hadis no: 1605.

met ederek hadisleri toplatma emri verdiği, gerektiğinde karşılarında üst perdeden konuşmalarına müsaade ettikleri âlimleri seçmişlerdir. Oysaki hadislere bu denli ihtimam gösteren halifelere karşı ne hadis uydurulmuştur ne de -benzer bir suçlamada olduğu üzere- halifeler kendi adına hadis uydurtmuşlardır. Yazarın, bu suçlama üzerine hadis karşıtlarına yönelttiği 'eğer öyle olsaydı, halifeleri rahatsız edecek hadisler kitaplara girer miydi?' sorusu ve bu hadislerden verdiği örnekler dikkat çekicidir (s. 144-146).

Genel iftiralarının yanı sıra açıkça bazı muhaddisleri de tenkid etmiş, yanlışlamış ya da uydurmalarında bulunmuşlar. Bu duruma bir örnek olan "Ebû Hüreyre'ye Atılan İftiralar" bahislerden en geniş hacme sahip olanıdır. Ebû Hüreyre'nin (v. 58/678) bir tek hadisleri ya da ilmi tenkid edilmemiş; şahsı ve ahlâkı da birçok safsata ya da olayları farklı okuyarak gerçekleştirilmeye çalışılan yanıltmalarla tenkid edilmiştir. Bilindiği üzere en çok hadis rivayeti Ebû Hüreyre'den gelmiştir, bir bakıma ona olan güveni sarsmak hadislere olan güveni sarsmak demektir. Bu sebeple zekâsı, ahlâkı ve Hz. Peygamber'in duasıyla değerli bir ilme vakıf olan Ebû Hüreyre bu tartışmaların odağı olmuştur. Onun hakkında bir senaryo uydurmaya kadar varan bu iftiralar da olabildiğince geniş bir şekilde ele alınarak aydınlatılmaktadır (s. 155-216). Yine aynı şekilde hadis ilmindeki konumu dolayısıyla pek çok iftiraya maruz kalan muhaddis el-Câmî'u's-Sahih'in müellifi İmâm Buhârî'dir (v. 256/870). Buhârî'nin de şahsı, nesebi, ilmi adına birçok tenkid ve iftirada bulunulmuştur. Çoğu asılsız olan bu iftiraların bir kısmının da olayları yanlış, eksik ya da taraflı değerlendirmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bazılarının algı yönetimine dayandığı görülen bu iddialar, Sahih'i üzerine pek çok eser yazılarak kendi asrından itibaren bertaraf edilmeye çalışılmıştır (s. 230-232).

Son bahisler daha çok imanî konular üzerinedir. Aklı üstün tutmaya çalışan hadis karşıtlarının, Kur'an'dan ziyâde hadislerle ayrıntıları verilen İsrâ ve Mî'râc, şefaât, kabir azâbı, Mehdî, Mesih, cin ve şeytan gibi mevzuları tenkid etmeleri hatta bazılarını reddetmeleri kaçınılmaz bir sonuçtur. Her ne kadar ayetlerde¹⁵ Mî'râc hadisesinden açıkça bahsedilmiş olsa da akıl ile açıklayamayacakları bazı durumları engel olarak görmekte ve reddetmektedirler. Gayba yönelik bilgilerin verildiği Mî'râc'ın yanı sıra Allah'ın yetkisiyle gerçekleşebileceğinde hiçbir tezatlık bulunmayan şefâati, kabir azâbını da akılla çeliştiği iddiasıyla eleştiriyor ve reddediyorlar. Kitapta kabir azâbına dair on ayetin delil gösterilmesiyle bu tavırlarının sonuçlarının ne kadar korkunç olabileceği anlaşılmaktadır (s. 308-316). Akıl, psikolojik sıkıntılarla ızdıraba maruz kalılabileceğini bu dünyada kabul ettiği halde; sırf gözleriyle göremedikleri için bedenini kabir azâbı görmediğinden yola çıkıp bu konudaki hadisleri reddederek ayetlerde aşikâr olan bir gerçeği de reddetmiş olduklarının idrakinde olup olmadıkları bir muammadır. Bu konuda belki de göz ardı edilen bir gerçeğin kitapta

¹⁵ en-Necm 53/1-18; İsrâ 17/1.

bir çok kez tekrarlanması dikkat çekicidir; “Gaybı bilen O’dur; hiç kimseye gayb bilgisini açık bir şekilde bildirmez. Ancak seçip bildirmeye istediği bir peygamber müstesnâ.”¹⁶ Ayetten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber’e gaybı mevzuların bildirilmesi, bu mevzuların bir mucize olarak iletilmesinde hiçbir beis yoktur. Ayrıca bu konuların, güveni ve itaati ortaya koyan iman için önemli mevzular olması aklın vahyin önüne geçemeyeceğinin bir göstergesidir. Aksi bir tavrın, tek kaynak olarak Kur’an’ı yeterli gördükleri halde içeriğini anlayamadıkları için redde, inkâra hatta iftiraya başvurmaya varacağı ve esas çelişkinin bu olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar, kitabının sonuna, önceden sunmuş olduğu tebliğinden¹⁷ elde ettiği “*Sahihayn’e Yöneltilen Tenkidlerin Değeri*” adıyla bir bölüm eklemiştir. Sahih hadislerden oluşan bir eser yazma gayretiyle İmâm Buhârî ve İmâm Müslim (v. 261/875) tarafından telif edilmiş cami türündeki iki eser ‘*Sahihayn*’ olarak adlandırılmakta ve Kur’an’dan sonra en güvenilir kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Kitapları yakın dönemlerinde yaşayan âlimler tarafından da incelenip bazı tenkidler yapılmış olsa da, daha sonra bu tenkidlerin çoğu, üzerine pek çok eser yazılarak bertaraf edilmiş ya da bazıları kusur sayılmayacak şekilde önemsiz görülmüştür. Ancak şarkiyatçılar on asır sonra Kur’an’ın açıklayıcısı olan hadislerin sıhhatini sarsmak amacıyla İslâm âlimlerinin ittifakla önemli kabul ettiği bu kitapları tekrar tenkide tâbi tutmaya başlamışlardır. Sahih hadisleri topladıkları söyledikleri halde tüm sahih hadisleri ihtiva etmedikleri gibi mantıksız eleştirilerle güvensizlik ortamı oluşturmaya çalıştıkları, hadislerde mihenk taşı olan râvilelere ithamlarda bulunarak hadislere karşı cüretkâr bir tavır oluşturmaya kalkıştıkları ifade edilmektedir. Sonuç olarak bu tavrılardan etkilenen Müslümanlar da ne yazık ki olmuş ve onlar da aynı tavır ve üslubu sergilemişlerdir. Şarkiyatçılardan Dozy (v. 1883) ve Caetani’nin (v. 1935) görüşleri açıklanırken İslâm coğrafyası’ndaki hadis inkârcularından Mahmûd Ebû Reyve (v. 1970), Seyyid Sâlih Ebû Bekr ve Muhammed Sâdık Necmî’nin görüşleri açıklanmaktadır. Görüşlerindeki benzerlik ve tavırlarındaki uyum böylece gözler önüne serilmektedir. Bu menfi tavırlar karşısında uyumlu bir ortam oluşturabilmek için İslâmiyeti anlatırken izah etmede zorlanmaları sebebiyle bazı hadisleri ayıklamayı tercih eden âlimlerimiz de olmuştur. Kitapta, ‘Hadis ayıklayıcıları’ olarak nitelenen bu âlimlerimize örnek olarak da Muhammed el-Gazzâlî (v. 1996) ve Mehmet Said Hatiboğlu’nun görüşleri ele alınmaktadır. Aklın vahyin önüne geçemeyeceği, bugün hikmetini anlayamadığımız bazı durumların yarın anlaşılmasıyla büyük bir kaybın oluşacağı ve bunun vebalinin verilemeyeceği belirtilerek ayıklamak yerine zamana bırakmanın daha doğru bir üslup olacağı söylenmektedir.

¹⁶ el-Cin 72/26-27.

¹⁷ 18-20 Kasım 1995 tarihinde “Milletlerarası Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu”nda sunulmuştur (bkz. M.Yaşar Kandemir, “*Sahihayn’e Yöneltilen Tenkidlerin Değeri*”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, 1995, ss. 335-376).

Sonuç olarak, yazar, kitabının başlığında verdiği soruyu hadis karşıtlarının iddialarını inceleyerek bulmaya ve muhataplarıyla birlikte cevaplandırmaya çalışmaktadır. İslâm karşıtlarının niyeti açık bir şekilde verildiği halde Müslüman hadis inkârcılarının amaçlarının açık bir şekilde verilmemesinde bu çaba anlaşılmalıdır. Bu durumun diğer bir sebebi ilk başlıkta da belirtildiği üzere içinde buldukları çelişkiden dolayı amaçlarını kestirmenin zorluğu da olabilir. Verdikleri zararlar ve kayıplara sıklıkla işaret etmekle, tavırlarının neticesinin büyük bir vebal olacağına vurgu yapılmakla yetinilmesi belki de yine kitabın hadis karşıtlarını ikna etmeyi değil de onların iddiaları ile zarar gören ve görecek olan Müslümanları aydınlatmayı amaçlamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda başlık bir cevap vermek üzere değil, dikkat çekmek üzere konulmuş olmaktadır. Hatta en makul gerekçenin bu olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de bu fikirlerin sesinin yükseldiği böyle bir dönemde çabalarının amaçlarından ziyade doğurduğu sonuçları görmek yeterli olacaktır. Nitekim olaya dikkatle bakıldığında Kur'an'ı korumak gibi müsbet bir kisvenin altından ne büyük hezimetler çıktığı aşikârdır. O vakit; üstünlüğün ancak takva ile olduğunu¹⁸ ilke edinen İslâm ortamında, Ebû Hüreyre, Ka'bû'l-Ahbâr, Buhârî gibi ilimleri ve şahsiyetleri ile değerli insanlara nesebleriyle uğraşarak zarar vermeye çalışmanın çaresizlik olduğu da görülecektir. Sadece kitaptaki bahislerin sıralamasında dahi bir tefekkür edilince; aklı hâkim kılmanın, insanı Kur'an'da belirtilmiş olmasına rağmen birçok konuda şüpheye düşürmekle sonuçlandığı anlaşılabilir. En ürpertici neticenin ise bu olduğu; hadisler atılarak, Kur'an'a dair de şüpheler duyulmasına mahal verileceği ve Kur'an'a zarar verilmesinin yolunun kolaylaştırılacağı kanaatindeyim.

Hatice Kübra ODABAŞIOĞLU (haticekubraodabasioglu@gmail.com)

Marmara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, İSTANBUL

¹⁸ el-Hucurât 49/13.